

МУЗЕЙ У ТЕРНОПОЛІ: ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано процес створення, формування фондкових груп експонатів і розвиток музею у місті Тернополі від 1907 до 2013 р.

Ключові слова: *Тернопіль, музей, фонди, експонати.*

Перший музейний заклад був офіційно відкритий у Тернополі 13 квітня 1913 р. як «Muzeum Podolski Towarzystwa Szkoły Ludowej». Проте збирання експонатів майбутнього музею розпочалося ще у 1907 р., згідно з постановою Товариства Народної Школи [10, с. 56]. Експозиція первинного музею була розміщена у чотирьох невеликих кімнатах. Збірка поділялася на вісім розділів: 1. Археологія, 2. Кераміка, 3. Зброя, 4. Етнографія, 5. Мистецтво, 6. Нумізматики і Сфрагістика, 7. Природа, 8. Карти. Малюнки. Рукописи. Загальна кількість експонатів перед Першою світовою війною сягала біля 10 тис. номерів. Збірка нумізматики складала 6 тис. екземплярів (монети часів польської династії П'ястів; брактеати XII–XIII ст.; колекції монет стародавнього Риму у кількості 44 екземплярів, що були знайдені на Західному Поділлі і на Буковині; середньовічні чеські, польські монети, окремі з яких були, за визначенням Гуттен Чапського, унікальні тощо).

Медальєрне мистецтво було представлене медалями польського короля Сигізмунда I з 1537 р., на честь ювілеїв Крашевського, Матейка, Байера. Серед пергаментових манускриптів виділялися привілеї польських королів Яна III, Августа III. Живопис та медіорити були репрезентовані роботами Вільгельма Гондіуса і Гієроніма Фалька. Тканини були представлені ліонськими єдвабами XVII–XVIII ст., велюром з Женеви XVII ст. та японськими, польськими і українськими гафтами XVII–XIX ст. Окремі з них були прикрашені срібними і золотими коронками.

Значною була колекція писанок – 332 екземпляри, зібрані у межиріччі Бугу і Прута, зокрема, у Гуцульщині, Галичині, Східній Україні. Особливу групу складала колекція зброї та спорядження вершника. До неї входили 4 ятагани, турецькі латунні стремена (останні походили з села Полівці), 4 пістолі та револьвер з часів по-

встання 1863 р. [8, с. 3, 5–6, 8–9, 11, 13]. Організатором і душею музейної справи в місті став гімназійний професор Станіслав Сроковський. Одночасно він був і автором першого путівника по музею [5, с. 299].

На початку Першої світової війни Тарнополь окупувала російська армія й у 1915 р. музейна збірка була варварськи пограбована: частина експонатів спакована в ящики і відправлена у Росію, де і знаходилася до 1929 р., а решта – розкрадена або побита солдатами на місці, зокрема, кераміка і порцеляна [7, с. 51].

Спаковані експонати були вивезені у Казань [6, с. 257]. Після підписання Ризького миру, на вимогу польської сторони, частину експонатів у кількості 1547 монет було повернуто у Тарнополь [9, с. 8]. Наприкінці 1923 р. із музейної фондової збірки залишилися тільки рештки мінералів, фрагменти кераміки, ваза, урна із кремацією, декілька різьблених голівок і церковних образів, які знаходилися у будинку магістрату [6, с. 257].

До 1930 р. музей був закритий для відвідування і лише 9 листопада того ж року відбулося урочисте відкриття вже оновленої експозиції. На жаль, назавжди були втрачені нумізматична збірка та групи середньовічних тканин, кераміки, скульптури та багато інших безцінних предметів. Але незважаючи на це музейна збірка поповнилася новими цінними експонатами: дворучним мечем XIV ст., знайденим у полі поблизу села Бурканів; турецькою шаблею з написом «Аспахан» із золотою інкрустацією на лезі; шаблею генерала Й. Дверніцького, на лезі якої були зазначені дати битв і прізвища офіцерів-жертводавців.

Для відновлення фондів музею допомога надійшла із Львівського музею ім. Дзедушицьких, Великопольського музею м. Познань та багатьох інших закладів з міст: Кракова, Вінниці, Перемишля, Підгайців, Трембовлі [9, с.7, 16]. Згідно тестаменту професора Львівського університету Лудвіка Фінкеля, Подільському музею у Тарнополі було передано майже 4 тис. екземплярів книг. На деяких з них є дарчі підписи авторів колишньому власнику бібліотеки. Згідно рішення музейної секції науковій бібліотеці музею було присвоєно ім'я професора доктора Л. Фінкеля [9, с.4].

У 1931 р. у музейну збірку із Золочева надійшли 13 пергаментів часів королів Сигізмунда I і Яна III Собеського, королевича Якуба Лудвіка, а також меч ката [5, с. 299]. Окремі з цих експонатів збереглися

до наших днів. У нумізматичну збірку музею були передані такі скарби монет: з Славентина – 574 шт., з Козлова – 432 шт., з Малашовець – 439 шт., з Красноселець – 171 шт., з Сидорова – 16 шт. [9, с.9].

Від травня 1932 р. у місті почав функціонувати Подільський музей при Кружку й за статутом Товариства «Рідна Школа». У збірці музею на 1 червня 1933 р. нараховувалося 1484 експонати, які були розподілені між групами: археологія – 130 експонатів, геологія і палеонтологія – 72 експонати, етнографія – 30 експонатів, нумізматики і боністика – 670 експонатів, книги і рукописи – 298 експонатів тощо.

Проте воеводський уряд Другої Речі Посполитої протривав за снуванню українського самостійного музею, посилаючись на те, що в місті вже існував воєводський польський музей. Незважаючи на відсутність підтримки з боку влади, український музей продовжував накопичувати експонати. Літом 1936 р. його колекція нараховувала 2340 предметів, що були розміщені у 10 збірках [1, с. 5].

У 1939 р., після початку Другої світової війни і входження Західної України до складу УРСР, на підставі наказу Народного комісаріату освіти УРСР від 26 грудня 1939 р., Подільський Регіональний музей було реорганізовано і створено на його базі «Тарнопольський обласний історико-краєзнавчий музей». Згодом місцеве керівництво наказало ліквідувати музеї у повітових містах колишнього Тарнопольського воєводства і звести всі експонати до новоствореного обласного центру. Під час цієї акції, за свідченням Григорія Смольського, була розкрадена частина експонатів, зокрема з Помор'янського музею пропала робота Рембрандта. Облік перевезених експонатів не вівся [3, с. 4]. Але в цей же період фонди музею поповнилися творами таких представників європейського мистецтва, як Ватто, Буше, Віже Лебрен.

Встановлення нацистського окупаційного режиму в місті уможливило пограбування музейної збірки (1941, 1943 рр.) з боку представників цієї влади. Проте музей продовжував функціонувати. Директором музею тоді був Степан Рокицький. Під час окупації більшу частину експонатів вдалося врятувати музейній працівниці Стефанії Садовській, яка за це згодом була нагороджена орденом «Знак пошани» (1948 р.) [2, с. 4].

У серпні 1944 р. у зв'язку з уточненням назви міста і появою на карті України міста Тернополя, був перейменований і музей – Тернопільський обласний історико-краєзнавчий. У 1949 р. посаду директора музею займав Віктор Корнілевський. 1956 року музей, вперше після війни, був пограбований. Зникла частина цінного скарбу давньоруських срібних жіночих прикрас XII–XIII ст. із с. Старого Збаража, який не знайдений до цього часу. У 1959 р. музей очолив Борис Ельгорт [3, с. 19].

У 60-х роках минулого століття до музею, після закінчення університетів, прийшли Ігор Герета, Тамара Мороз, Євген Харитонов, Ярослава Гайдукевич та інші молоді спеціалісти. 1968 року, у зв'язку з аварійним станом приміщення, музей на довгі 14 років був закритий для відвідувачів. У 1976 р. музей очолив Венедикт Лавренюк. Саме під його керівництвом відбулися суттєві зрушення у напрямку побудови нового сучасного приміщення обласного музею. Будинок був зведений за проектом тернопільського архітектора Олега Головчака протягом 1979–1982 років [3, с. 21]. Урочисте відкриття нової музейної експозиції відбулося 30 грудня 1982 р. У її створення внесли свою лепту вчений секретар музею Ярослава Гайдукевич, завідуючий відділом до радянського суспільства Олександр Ситник, завідувач відділом природи Сидонія Зелінська, завідуючий відділом історії радянського періоду Павло Сливка та працівники згаданих відділів. 1983 р. Тернопільський обласний краєзнавчий музей став дипломантом Виставки досягнень народного господарства УРСР, а директор Венедикт Лавренюк був нагороджений орденом «Знак Пошани».

У 80-х роках минулого століття на базі музею були створені сім археологічних експедицій, завдяки яким суттєво поповнився фонд археології від доби палеоліту до давньоруського часу X–XIII ст. Протягом кінця XX ст. при обласному музеї було відкрито 20 філій. Зокрема, були створені музейні заклади у містах Бережани, Бучач, Заліщики, Збараж, Гусятин, Чортків, Шумськ та меморіальні музеї Богдана Лепкого, Соломії Крушельницької, Уласа Самчука, Олександра Неприцького-Грановського, музеї-садиби Володимира Гнатюка, Леся Курбаса та ряд інших. З 2002 р. вони набули статусу незалежних від обласного музею установ. З 2003 р. колектив музею очолив Микола Левчук, а після його

смерті Степан Костюк. На даному етапі у музеї у 5-и відділах працюють 30 наукових працівників, а також 43 працівники інших категорій – екскурсоводи, художники, бухгалтери, доглядачі залів та інші.

На початок 2013 р. у фондах музею зберігається понад 180 тис. експонатів. Серед них велику групу становлять експонати археології – близько 40 тис. Це, зокрема, матеріали черняхівського могильника III–IV ст. та давньоруського некрополя XII–XIII ст. з с. Чернелева-Руського (315 поховань), який займає друге місце в Україні за кількістю досліджених місць захоронень (розкопки Ігоря Герети); срібні, золоті і бронзові прикраси VI–VII ст., що належали слов'янам, аварам, візантійцям (дослідження Олега Гаврилюка). Також давньоруські предмети з городищ та городищ-святилищ, літописних градів (дослідження Олега Гаврилюка, Ірини Русанової, Бориса Тимощука, Марини Ягодинської). Збірка зброї – 270 предметів, серед яких є два унікальних. А саме: шабля польського короля Яна III Собеського – подарунок імператора Священної Римської імперії німецького народу Леопольда I за перемогу над турками під Віднем 1683 р. (про що свідчить напис латинською мовою на обох сторонах леза шаблі, виконаний золотом) та японський кинджал XVI–XVII ст., піхви і руків'я якого виконані зі слонової кістки й прикрашені фігурками самурайських вершників.

Збірка скульптури – 294 твори, репрезентовані різьбленими фігурами XVIII ст. роботи І.-Г. Пінзеля і А. Оссовського. 1359 полотен живопису, які складаються з приватних збірок портретів Кудринецького і Поморянських замків графів Козебродських, Потоцьких та робіт майстрів пензля Європи XVII–XVIII ст., українських живописців XIX–XXI ст.

Група кераміки містить близько 2 тис. предметів порцеляни європейських країн; палеонтології – 1700 предметів, що представлені кістяками мамонта (експонується у відділі природи), тура, щелепою динотерія та багатьма іншими не менш цінними експонатами.

Гордістю музейної збірки групи «Рідкісна книга»: є стародруки XVI–XVII ст. Найдавнішою друкованою книгою є латиномовна «Історія Данії» Саксона Граматика, видана у Парижі 1514 р. Вона складається з XVI книг і оздоблена мініатюрою із зображенням датського короля, його війська і герба країни. Унікальними є три томи атласів світу,

перший з яких був надрукований у Амстердамі у 1647 р. До його складу вклеєна карта Речі Посполитої 1613 р., на якій позначено наше місто під назвою «Тарнополь».

В музеї працює сучасний виставковий зал, в якому експонуються роботи художників, фотографів, аматорів прикладного мистецтва. Кількома роками раніше виставлялися експонати музею Воскових фігур з Петербургу. На початку 2005 р. була підготовлена виставка, присвячена Помаранчевій революції, експонати якої передали у музей мешканці Тернопільщини, що брали безпосередню участь у цих подіях. У 2012 р. скульптури і антипендії, які виготовлені Іоаном Георгом Пінзелем у XVIII ст., експонувалися у Луврі. Щорічно у музей звертаються десятки мешканців Тернопільщини з питань атрибуції предметів антикваріату. Кожного року музей відвідують декілька десятків тисяч людей.

Таким чином, Тернопільський обласний краєзнавчий музей є скарбницею історичних пам'яток, які повною мірою розкривають особливості соціально-політичного, економічного, культурного і духовного розвитку Тернопільського краю, і українського народу загалом. Тернопільський обласний краєзнавчий музей залишається найбільшим державним науково-просвітницьким закладом культури на теренах краю, як по кількості експонатів, що зберігаються у його фондах, так і по масштабності створеної експозиції, кількості наукових працівників, які працюють у ньому.

Список використаних джерел

1. Другий з їзд українських музеологів. – Львів: Друкарня Вид. С-ки «Діло». – 8 с.
2. Зелінська С. С. Тернопільський краєзнавчий музей: Путівник / С. С. Зелінська, О. С. Ситник, Я. М. Гайдукевич, Є. О. Гасай, Л. П. Катеринюк, П. В. Сливка, В. А. Лавренюк. – Львів: Каменярь, 1986. – 72 с.
3. Лавренюк В. Тернопільський обласний краєзнавчий музей. Нарис-путівник / В. Лавренюк, Я. Гайдукевич. – Тернопіль, 1998. – 66 с.
4. Смольський Гр. З маленької збірки величезне число експонатів. Історично-Краєзнавчий Музей в Тернополі / Гр. Смольський // Львівські вісті, 1941. – Ч. 124. – 31 січня.

5. Blicharski Czesław E. *Miscellanea Tarnopolskie /Czesław E. Blicharski. Tom I. – Biskupice, 1994. – 472 c.*

6. Janusz Bohdan. *Sprawozdanie z działalności państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lwowskiego za 1924 r. /Janusz Bohdan // Wiadomości Archeologiczne. – Tom X. – Warszawa, 1929. – C. 255–270.*

7. Nałęcz-Dobrowolski Marcei. *Zbiory Muzeum Podolskiego w Tarnopolu / Marcei Nałęcz-Dobrowolski // Muzeum Polskie. – Kijów, MCMXVII. – C.41–52.*

8. *Przewodnikpo Muzeum Podolskiem T. C. L. w Tarnopolu. – Tarnopol, 1913. – 15 c.*

9. *Regionalne Muzeum Podolskie T. C. L. W Tarnopolu. – Tarnopol, 1930. – 16 c.*

10. *Sprawozdanie zarządu koła Towarzystwa «Szkoły Ludowej» w Tarnopolu za rok 1907. – Tarnopol, 1908. – 81 c.*

Oleh Havrylyuk

THE MUSEUM IN TERNOPIL: THE HISTORY OF FOUNDATION AND DEVELOPMENT

The article analyzes the process of establishing, the stock exhibit groups formation as well as the development of the museum in Ternopil beginning from 1907 up to 2013.

Key words: Ternopil, museum, stock, exhibitions.